

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Alþingi
Erindi nr. P /30/2268
komudagur 30.4.2004

Reykjavík, 26. apríl 2004

Félagsmálanefnd Alþingis

Meðfylgjandi er umsögn Rannsóknastofu í kvenna- og kynjafræðum við Háskóla Íslands (RIKK) um tillögu til þingsályktunar um áætlun í jafnréttismálum til fjögurra ára, 873. mál.

Virðingarfyllst,

Stjórn Rannsóknastofu í kvenna- og kynjafræðum

Dagný Kristjánsdóttir prófessor í heimspekideild, formaður

Linda Rafnsdóttir lektor í félagsvísindadeild,
Magnfríður Júlíusdóttir lektor í raunvísindadeild,
Ólöf Ásta Ólafsdóttir lektor í hjúkrunarfræðideild,
Rósa Erlingsdóttir jafnréttisfulltrúi Háskóla Íslands,
Rannveig Traustadóttir dósent í félagsvísindadeild,
Valur Ingimundarson dósent í heimspekideild,
Þorgerður Einarsdóttir lektor í félagsvísindadeild.

Einnig:

Berglind Rós Magnúsdóttir staðgengill jafnréttisfulltrúa
Erla Hulda Halldórsdóttir sérfræðingur hjá RIKK
Kristín Ástgeirsdóttir verkefnisstjóri hjá RIKK

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Reykjavík, 26. apríl 2004

Félagsmálanefnd Alþingis

Umsögn

**Rannsóknastofu í kvenna- og kynjafræðum við Háskóla Íslands (RIKK)
um tillögu til þingsályktunar um áætlun í jafnréttismálum til fjögurra ára,
873. mál.**

Almenn umsögn:

RIKK fagnar nýrri framkvæmdaáætlun í jafnréttismálum en minnir jafnframt á að tryggja þarf efndir, eftirfylgni og fjármagn. Mikill misbrestur hefur verið á því að verkefni fyrri framkvæmdaáætlana hafi náð fram að ganga. Þetta kemur skýrt fram í nýrri skýrslu félagsmálaráðherra um stöðu framkvæmdaáætlunar ríkisstjórnarinnar til að ná fram jafnrétti kynjanna 2002-2004.¹ Jafnframt má minna á að í skýrslu ráðherraskipaðrar nefndar um jafnrétti við opinbera stefnumótun er hið opinbera gagnrýnt fyrir „misræmi milli háleitra og mikilvægra markmiða annars vegar og hins vegar þess að forsendur séu tryggðar til að framkvæma það sem áætlað er með raunhæfu fjármagni.“²

Jafnframt minnir RIKK á að Íslendingar hafa með alþjóðasáttmálum skuldbundið sig til þess að vinna að jafnrétti kynjanna. Má þar nefna Mannréttindayfirlýsingu Sameinuðu þjóðanna, Samning um afnám allrar mismununar gagnvart konum, Yfirlýsingu um afnám ofbeldis gagnvart konum, Peking-áætlunina

¹ Sjá: <http://www.althingi.is/alttext/130/s/1332.html>

² *Jafnrétti kynjanna við opinbera stefnumótun. Nefndarálit* (Reykjavík, 2002), bls. 13.

og samþykktir Alþjóðavinnuálagstofnunarinnar, nr. 100 og nr. 111 um réttindi kvenna á vinnumarkaði.³ Þetta þýðir að grípa þarf til marvissra aðgerða.

Þá telur RIKK rétt að undirstrika mikilvægi rannsókna fyrir jafnréttisstarf hvers konar, enda er kveðið á um það í 1. gr. jafnréttislaga frá 2000 að meðal þess sem gera þurfi til þess að ná fram markmiði laganna sé að efla rannsóknir í kynjafræðum. Jafnframt segir í 19. grein: „Efla skal rannsóknir á stöðu kynjanna í íslensku samfélagi, jafnt fræðilegar grunnrannsóknir, sem hagnýtar rannsóknir, og miðla niðurstöðum þeirra markvisst innan skólastarfsins og til fjölmiðla.“⁴

Af þingsályktun um áætlun í jafnréttismálum má ráða að lítil tenging sé við þær úttektir sem þegar hafa farið fram á vegum hins opinbera eða rannsóknir fræðimanna. Þannig ber áætlunin þess lítil merki að niðurstöður opinberra nefnda, rannsóknir og þekkingaröflun, séu nýttar til þess að móta aðgerðaáætlanir. Hér er einkum átt við skýrslu nefndar um jafnrétti kynjanna við opinbera stefnumótun (2002), skýrslu nefndar um konur og fjölmiðla (2001), skýrslu nefndar um efnahagsleg völd kvenna (2004), skýrsla nefndar um aukinn hlut kvenna í stjórnámálum (2003) og *Konur í vísindum á Íslandi* (2002). Jafnframt má nefna nýja viðhorfskönnun um jafnréttismál sem unnin var á vegum RIKK í samstarfi við nefnd um efnahagsleg völd kvenna og forsætisráðuneytið, félagsmálaráðuneytið, Jafnréttisstofu og IMG-Gallup, auk þess sem verkefnið naut fjárstuðnings fleiri aðila. Þessar skýrslur, úttektir og rannsóknir gætu verið mikilvæg undirstaða markviss jafnréttisstarfs ef þær væru nýttar til að byggja á þeim áætlanir sem síðan væru framkvæmdar.

Stjórn RIKK hvetur til þess að unnið sé markvisst að því að koma kynjasjónarmiðum inn í alla stefnumótun í atvinnuálagum, en þess sér lítil merki í áætluninni. Þá er ljóst að hið opinbera þarf að vinna markvisst að samræmingu einka- og atvinnulífs en varla þarf að minna á nýlegar fréttir þess efnis að á Íslandi er lengsti vinnutími í Evrópu.

RIKK fagnar þeirri áherslu á jafnréttisfræðslu, sem sjá má í áætluninni. Grundvöllur þess að árangur náist í samþættingu jafnréttismála er þekking á jafnréttismálum á öllum stigum stjórnsýslu. Af því leiðir að eigi fræðsla að skila árangri þarf hún að ná til allra. Þá bendir RIKK á að innan félagasamtaka og í

³ Hægt er að sjá alla þessa samninga, að Peking-áætluninni undanskilinni, í litlu hefti sem gefið var út af utanríkisráðuneytinu árið 1995 undir heitinu *Mannréttindi kvenna. – Pekingáætlunin á Íslandi: útdráttur úr framkvæmdaáætlun ráðstefnu Sameinuðu þjóðanna um málefni kvenna*, Peking 4.-15. september 1995. Þýð: Jónína Margrét Guðnadóttir. Umsjón með útgáfu Sigríður Lillý Baldursdóttir. Reykjavík: Félagsmálaráðuneytið, 1998

⁴ Lög um jafna stöðu og jafnan rétt kvenna og karla nr. 96/2000

fræðasamfélaginu er mikil sérfræðiþekking til staðar, sem hið opinbera getur nýtt sér við fræðslu stjórnenda og annarra starfsmanna. Víða í Evrópu er einmitt vaxandi áhersla á samvinnu og samtal fræðimanna á sviði jafnréttis- og kynjafræða, frjálsra félagasamtaka (kvennasamtaka) og embættismanna (þeirra sem móta hina opinberu stefnu/policy makers). RIKK tekur þátt í evrópsku netverki á þessu sviði, þar sem unnið er að því að byggja brýr milli þessara hópa.

Umsögn um einstaka liði þingsályktunarinnar (umsögn er aðeins um þá liði sem RIKK telur ástæðu til að gera athugasemd við eða koma með ábendingar um):

I. Verkefni ríkisstjórnar

- 1 *Samþætting jafnréttissjónarmiða:* Í tengslum við þennan lið vekur RIKK athygli á fremur yfirborðslegri skilgreiningu á hugtakinu „samþætting“ (bls. 4). Fjölmargar ríkisstjórnir og yfirþjóðlegar stofnanir hafa tekið upp hugmyndafræði samþættingar og hafa skilgreiningarnar verið jafn mismunandi og þær eru margar. Einn helsti sérfræðingur Evrópu í samþættingu jafnréttismála, dr. Teresa Rees, prófessor við Cardiff háskóla í Wales, og fleiri sem hafa rannsakað samþættingu, hafa skilgreint hvaða skilyrði þurfa að vera uppfyllt svo samþætting verði árangursrík:
  - a) samþætting þarf að vera árangurstengd, t.d. að hafa hlutlæg viðmið eins og töluleg gildi og tímasetningar og til þess þarf hún kyngreinda tölfræði,
  - b) pólitískur vilji og skuldbindingar þurfa að vera til staðar,
  - c) kynjavitund og velvilji innan kerfisins,
  - d) sérfræðiþekking og þjálfun,
  - e) eftirfylgni og eftirlit,
  - f) stuðning og hollusta yfirmanna,
  - g) fjármagn og úrræði.⁵

- 3 *Jafnrétti á vinnumarkaði:* RIKK telur ástæðu til þess að skoða betur kynjaskiptingu á vinnumarkaði og að grípa þurfi til markvissra aðgerða til þess að brjóta upp hefðbundna kynjaskiptingu vinnumarkaðarins, þ.e. vinna gegn

---

⁵ Þorgerður Einarsdóttir, „Jafnrétti án feminisma – pólitík án fræða?“ *Ritið* 2/2002. – Lilja Mósesdóttir, *Evaluating Gender Equality in the Icelandic Labour Market*. Working Paper. Reykjavík University, 2001. – Teresa Rees, *Mainstreaming Equality in the European Union. Education, Training and Labour Market Policies*. London, New York: Routledge 1998, bls. 34-40.

kynbundnu starfsvali sem jafnframt þýðir að vinna þarf gegn kynbundnu námsvali á öllum skólastigum. Þá dregur RIKK í efa réttmæti þess að halda á lofti tölum um 7,5-11% launamun kynjanna, en þessar tölur hafa verið harðlega gagnrýndar af fræðimönnum á þeim forsendum að notaðar séu óhæfar „skýringar“ á launamun kynjanna.⁶ Þá er rétt að benda á að skv. niðurstöðum áðurnefndrar viðhorfskönnunar RIKK og fleiri aðila þurfa vinnuveitendur mjög á jafnréttisfræðslu að halda. Fram kemur að 83% atvinnurekenda voru mjög sammála því að jafnrétti væri til staðar á vinnustað þeirra en aðeins 48% launþega reyndust sömu skoðunar. Af þessu er ljóst að beina þarf sjónum að fræðslu til vinnuveitenda og stjórnenda.

- 4 *Jafnréttisáætlanir ráðuneyta:* Hér er minnt á að nauðsynlegt er tilgreina nánar hvernig á að ná markmiðum og hvernig eftirfylgni verður háttáð. Ekki er nóg að setja saman reglur eða leiðbeiningar um hvernig hlutirnir eiga að vera ef þeim er ekki fylgt eftir.
- 5 *Skilgreining á hlutverki jafnréttisfulltrúa ráðuneytanna:* RIKK fagnar því að hlutverk jafnréttisfulltrúa verði skilgreind, en mikill misbrestur hefur verið á því að starfssvið jafnréttisfulltrúa ráðuneytana hafi verið skýrt eða að þeir fái nauðsynlegt svigrúm til að sinna starfi sínu. Brýnt er að ríkið gangi á undan með góðu fordæmi.

II

A. verkefni allra ráðuneyta

- 1 *Jöfnun á kynjahlutfalli í nefndum, ráðum og stjórnnum:* Þetta verkefni hefur verið á dagskrá mjög lengi og sætir furðu að ekki skuli ganga betur en raun ber vitni, ekki síst hjá hinu opinbera. RIKK telur að ekki sé tekið á þessum málum af nógu mikilli einurð. Benda má á að í 20. grein jafnréttislaga, sem þó er ætlað að hvetja til þess að jafna hlut kynjanna í nefndum og ráðum á vegum hins opinbera, eru tveir stílfraðilegir úrdrættir, sem draga úr vægi greinarinnar. Þar

---

⁶ Kristjana Stella Blöndal og Þorgerður Einarsdóttir, „Kynbundinn launamunur. Umræðan um skýrðan og óútskýrðan launamun kynja í gagnrýnu ljósi.“ *Fléttur 2. Rit Rannsóknastofu í kvenna- og kynjafræðum* [Væntanlegt 2004]. Einnig fyrirlestur sem Kristjana Stella og Þorgerður héldu á vegum RIKK 30. janúar 2003: „Hvað segja launakannanir um kynbundinn launamun? Umræðan um skýrðan og óskýrðan launamun í gagnrýnu ljósi.“

segir: „Í nefndum, ráðum og stjórnnum á vegum ríkis og sveitarfélaga skulu, þar sem því verður við komið, sitja sem næst jafnmargar konur og karlar. Skal ávallt á það minnt þegar óskað er tilnefningar í hlutaðeigandi nefndir, ráð og stjórnir.“ [Leturbreyting RIKK]. Hins vegar er athyglisvert að við skipan í Jafnréttisráð skulu tilnefningaraðilar „tilnefna einn karl og eina konu til setu í Jafnréttisráði. Við skipun í ráðið skal þess gætt að hlutfall kynjanna verði sem jafnast.“ (8. gr.) Misræmið milli 8. og 20. greina er augljóst. Kynjahlutfallið í Jafnréttisráði skal vera sem jafnast meðan „þar sem því verður við komið“ dugar fyrir aðrar nefndir. Það er mat RIKK að taka þurfi mun afdráttarlausar til orða en gert er. Það dugar ekki að „hafa í huga“ eða „sem jafnast“ án þess að um leið sé gripið til sérstakra aðgerða til þess að draga fram og benda á þann mikla fjölda hæfra kvenna sem er til staðar í samfélaginu. Í því sambandi má benda á verkefni RIKK og fl. aðila, sem m.a. naut fjárstuðnings sumra ráðuneytanna, www.kvennaslodir.is, sem ætlað er að vekja athygli á og auðvelda hinu opinbera, fjölmiðlum og fyrirtækjum að finna konur með sérfræðipækkingu til þess að sitja í stjórnnum, ráðum og nefndum. Verkefnið hefur yfirleitt fengið jákvæðar viðtökur þótt fjárskortur standi nú frekari þróun og kynningu þess fyrir þrifum.

2 *Skilgreining á hlutverki jafnréttisfulltrúa ráðuneytanna*

3 *Fræðsla um jafnréttismál fyrir stjórnendur og starfsmenn ráðuneytanna.*

4 *Jafnréttisáætlanir og jafnréttisnefndir ráðuneytanna.*

5 *Skipun tengiliða jafnréttismála í öllum undirstofnunum ráðuneyta.*

Varðandi verkefni 2–5 minnir RIKK á nauðsyn eftirfylgni, sbr. það sem segir í almenntri umsögn. Ekki er nóg að setja saman nefndir, biðja um skýrslur og búa til áætlanir.

6 *Jafnréttissjónarmið tryggð við stöðuveitingar.*

7 *Staða kvenna í ráðuneytunum og undirstofnunum þeirra.*

Varðandi verkefni 6–7 bendir RIKK á að allar fyrirliggjandi upplýsingar sýna að mjög hallar á konur þegar kemur að stjórnunarstöðum á vegum hins opinbera, sjá t.d. skýrslu nefndar um jafnrétti við opinbera stefnumótun frá 2002.

Nauðsynlegt er að hið opinbera setji sér skýrari reglur um forgangs röðun og markmið eigi árangur að nást.

B. Forsætisráðuneyti

- 8 *Útgáfa jafnréttisgátlista til notkunar við stefnumótunarvinnu:* Stjórn RIKK fagnar gerð gátlista til notkunar við stefnumótunarvinnu. RIKK saknar hins vegar verkefni forsætisráðuneytis um upplýsingasamfélagið, sem fjallað var um í síðustu framkvæmdaáætlun og rætt er um í nýrri skýrslu félagsmálaráðherra um stöðu framkvæmdaáætlunarinnar 2002-2004. Fram kemur að skipuð var nefnd til að skoða þessi mál: „Niðurstaða nefndarinnar var að hin stafræna gjá væri ekki á milli kynjanna, heldur á milli kynslóða. Helsti kynjamunurinn er fólgin í því að karlar sækja frekar en konur í nám sem tengist upplýsingasamfélaginu.“ Skv. skýrslunni átti menntamálaráðuneytið að sjá um aðgerðir til að hvetja stúlkur til að sækja meira inn á námsbrautir sem tengjast þessu efni. Þetta mikilvæga atriði, þ.e. að jafna námsval kynja (hvort sem er í upplýsingatækni, raungreinum eða hjúkrun og kennslu) er hvergi að finna hjá menntamálaráðuneytinu. Því má segja að ekki sé verið að fylgja eftir niðurstöðum þessarar skýrslu. Eitt verkefna félagsmálaráðuneytisins lýtur að því að finna „aðferð“ til að koma í veg fyrir kynbundinn launamun. Stjórn RIKK telur að þarna sé námsval kynjanna mikilvægur þáttur, eins og komið var inn á hér að ofan, sem skoða þurfi frekar. Jafnframt má minna á að meðal þess sem rætt er um í skýrslu nefndar um efnahagsleg völd kvenna fyrr á þessu ári er nauðsyn þess að vinna á markvissan hátt gegn kynbundnu námsvali og kynbundnum vinnumarkaði.

C. Dóms- og kirkjumálaráðuneyti

- 9 *Mansal:* Stjórn RIKK telur brýna þörf á að skilgreina kynlífsþrælkun og mansal. Þá undrast RIKK þá lágu fjárhæð sem setja á í málflokkinn, jafnframt vantar aðgerðaáætlun til þess að taka á þessum málum innanlands. Þá bendir stjórn RIKK á að mjög brýnt er að gera nýja heildarúttekt á ofbeldi gegn konum almennt, umfangi o.sfrv. Jafnframt að bæta þurfi löggjöfina í þessu efni. Þá bendir RIKK á nauðsyn þess að hið opinbera starfi með kvennasamtökum, sem starfa á þessu sviði, að úrlausn þessara mála.
- 11 *Aðbúnaður kvenna innan lögreglunnar:* RIKK fagnar því að áfram eigi að fjölga konum innan lögreglunnar en árangurinn hefur ekki verið sem skyldi til þessa.

D. Félagsmálaráðuneyti

- 14 *Fæðingarorlof og atvinnulíf*: Nauðsynlegt er að kanna hvernig töku fæðingarorlofs er háttað en um það eru ónógar upplýsingar fyrirbyggjandi. Kanna þarf hvort foreldrar taka orlofið á sama tíma, t.d. strax eftir fæðingu eða hvort karlmaðurinn tekur sinn hluta t.d. eftir sjötta mánuð og er þá einn heima með barnið og sinnir öllum þörfum þess. Reynsla Norðmanna af fæðingarorlofi karla hefur sýnt að það er grundvallaratriði í því að karlar taki ábyrgð á barni og heimili, að þeir séu einir heima með barnið í fæðingarorlofi.
- 15 *Jafnrétti í vinnumiðlun*: RIKK fagnar þessu verkefni en bendir á að nauðsynlegt er að huga sérstaklega að aðstæðum kvenna af erlendum uppruna. Gera þarf sérstaka rannsókn á því hvaða vinnu þær sinna, hverjar vinnuaðstæður þeirra eru og hvort þær fá nauðsynlega fræðslu um réttindi sín og skyldur.

E. Fjármálaráðuneyti

- 19 *Úttekt á áhrifum launakerfis ríkisins á launamun karla og kvenna*: RIKK telur mjög brýnt að hrinda þessari úttekt í framkvæmd og minnir á að þessu var lofað af ríkinu í kjarasamningum árið 1997.
- 20 *Úttekt á almannatrygginakerfinu*: Hér erum mjög mikilvægt verkefni að ræða þar sem nauðsynlegt er að byggja á innlendum og alþjóðlegum rannsóknum.

G. Heilbrigðis- og tryggingamálaráðuneyti

- 22 *Verkefnisstjórn um heilsufar kvenna*
- 23 *Heilsufarskönnun*
- 24 *Notkun kynjanna á heilsugæsluþjónustu*
- 25 *Mat á árangri og gæðum heilbrigðisþjónustunnar*
- 26 *Fedrafræðsla fyrir verðandi feður*
- 27 *Áhættu hegðun karla*
- 28 *Sérstök herferð í forvörnum gegn fíkniefna- og tóbaksneyslu*
- 29 *Jafnrétti og lýðheilsa*

RIKK fagnar verkefnum 22–29, sem bæði eru þörf og metnaðarfull, en bendir á að huga þarf sérstaklega að áhrifum niðurskurðar í heilbrigðiskerfinu á konur. Í væntanlegri grein Kristínar Björnsdóttur dósents og Sigríðar Þorgeirsdóttur

dósents í heimspeki, sem birtast mun síðar á þessu ári kemur fram að aðstandendur sjúkra og aldraðra inna af hendi mikla vinnu og fá oft litla sem enga hjálp frá hinu opinbera sem sendir sjúka sífellt fyrr heim vegna að pláss vantar fyrir aldraða og sjúka á sjúkrastofnunum.⁷ Það er staðreynd að ólaunuð vinna ættingja við umönnun sjúkra og aldraðra er í höndum kvenna. Skoða þarf umfang þessarar vinnu, kortleggja hana og meta áhrif hennar á líf kvenna.

Jafnframt bendir RIKK á að ástæða er til að kanna hvort munur sé á þeirri meðferð sem karlar annars vegar og konur hins vegar fá inni á sjúkrastofnunum, jafnt heilsugæslu sem sjúkrahúsum.

Fjölmörg önnur verkefni mætti nefna sem unnt er að taka með í ofangreindum verkefnum, s.s. rannsóknir á velferðarkerfinu almennt, uppbyggingu þess og þróun, hugmyndafræðina sem liggur að baki velferðarkerfinu, stefnumótun hins opinbera í vaxandi sjúkdómsvæðingu heilbrigðra kvenna (þá er átt við þegar eðlilegt ástand er gert að sjúkdómi og konum gefin lyf við því, s.s. hormónameðferð kvenna), inngríp í líkama (lýtalækningar í fegrunarskyni; brjóstastækkanir, fitusog og þess háttar).

H. Iðnaðar- og viðskiptaráðuneyti

- 30 *Konur og stjórnun fyrirtækja:* Stjórn RIKK telur þetta verkefni til fyrirmyndar. Markmiðin eru skýr, einnig ábyrgð á framkvæmd, þátttakendur og tímaáætlun. Þá er gert ráð fyrir að árangur verði mældur. RIKK beinir þó þeim tilmælum til ráðuneytisins að það hlutist til um að skýrar verði kveðið á um það í lögum og reglugerðum að fyrirtæki á almennum markaði taki tillit til jafnréttissjónarmiða. Í því sambandi má benda á að norsk stjórnvöld hafa uppi áform um að setja lög sem kveða á um að 40% stjórnarmanna almenningshlutafélaga skuli vera konur, verði því hlutfalli ekki náð í árslok 2005.
- 31 *Konur í atvinnurekstri:* Óljóst er hvað við er átt í þessum lið. Talin eru upp ýmis þörf verkefni sem eiga það sameiginlegt að leitst við að efla og hvetja konur í atvinnurekstri. Þó undrast RIKK að Félag kvenna í atvinnurekstri sé talið meðal verkefna af þessu tagi og telur að betur þurfi að skýra hvert hlutverk félagsins sé á verkefnalista ráðuneytisins.

---

⁷ Kristín Björnsdóttir og Sigríður Þorgeirsdóttir, „Hversu mikið er leggjandi á aðstandendur?“ *Fléttur* 2. Rit Rannsóknastofnu í kvenna- og kynjafræðum [Væntanlegt 2004].

I. Landbúnaðarráðuneytið

Stjórn RIKK lýsir yfir furðu sinni á því að landbúnaðarráðuneytið skuli ekki hafa önnur verkefni á sinni könnu en þau sem sameiginleg eru öllum ráðuneytum. Mikil umræða hefur verið um íslenskan landbúnað undanfarin ár og áratugi og stöðu bænda, ekki síst bændakvenna, en réttindi þeirra voru um langt skeið fyrir borð borin (s.s. lífeyrisréttindi). Í síðustu áætlun (2002-2004) eru nefnd þrjú sérverkefni á vegum landbúnaðarráðuneytisins sem ekki hefur verið hrundið í framkvæmd nema að takmörkuðu leyti, ef nokkru. Skilja má á skýrslu félagsmálaráðherra um stöðu framkvæmdaáætlunarinnar 2002-2004 að áfram verði starfað að þessum verkefnum og að undirbúningur að framkvæmd þeirra sé hafin. Það skýtur því skökku við að hvorki sjáist haus né sporður af þessum þörfu verkefnum í þeirri áætlun sem vinna á samkvæmt 2004-2008.

J. Menntamálaráðuneytið

32 *Konur í vísindum*: RIKK fagnar því að skýrslu um *Konur í vísindum á Íslandi* eigi að fylgja eftir. Þessi mál eru mjög ofarlega í jafnréttisumræðu á Norðurlöndunum enda hefur þar verið ráðist í viðamiklar rannsóknir á stöðu kvenna í vísinda- og háskólasamfélagi og kannaðar þær hindranir, bæði sýnilegar og ósýnilegar, sem verða á vegi þeirra. Á grundvelli þessara rannsókna hefur verið gripið til markvissra aðgerða til þess að rétta hlut kvenna í háskóla- og vísindasamfélagi. Hins vegar virðist ljóst af því sem segir í þessum lið áætlunarinnar að sjónum verði fyrst og fremst beint að konum í rannsóknum hjá fyrirtækjum. RIKK telur aftur á móti nauðsynlegt að jafnréttismál á háskólastigi séu tekin til skoðunar en það virðist hvorki á dagskrá undir þessum lið né þeim sem á eftir koma (nema varðandi menntun kennaranema í Kennarháskóla Íslands). Áðurnefndar erlendar rannsóknir (ekki síst norrænar) og þær fáu rannsóknir sem hafa farið fram héraðis hafa leitt í ljós að háskóla- og vísindasamfélagið er jafn næmt fyrir þeim breytum sem hafa áhrif á stöðu kvenna og karla og samfélagið almennt. Þannig reka konur í háskóla- og vísindasamfélagi sig á hindrandir og „glerþök“, rétt eins og konur annars staðar í samfélaginu. Þá vekur stjórn RIKK athygli á því að fjölmiðlar og ráðamenn taka oftast en ekki, án minnstu gagnrýni, upp þá orðræðu að konur séu að taka yfir framhaldsskólastigið og körlum fari fækkandi á háskólastigi. Í þessu sambandi

er rétt að benda á að rannsóknir hafa sýnt að meðalaldur kvenna í t.d. Háskóla Íslands er mun hærra en karla, þær koma seinna inn í námið og eru eldri þegar þær útskrifast. Miklu fleiri konur en karlar yfir þrítugu eru í námi við HÍ. Taka þarf tillit til þessa þegar rætt er um fjölda kvenna- og karla í námi, þ.e. að uppsöfnuð menntaþörf kvenna hefur áhrif á fjölda þeirra. Jafnframt er ljóst að brottfall nemenda af framhaldsskólastigi er vandamál og hafa rannsóknir sýnt að þar eru strákar í meirihluta. RIKK telur því afar brýnt að menntamálaráðuneytið beiti sér fyrir viðamiklum rannsóknum á sviði menntamála, út frá kynjafræðilegu sjónarhorni, og er æskilegt að slík verkefni væru bundin í framkvæmdaáætlun ríkisstjórnarinnar.

- 33 *Fræðsla um jafnréttismál í kennaranámi*: RIKK telur að hér sé um brýnt verkefni að ræða þar sem ljóst er að jafnréttisfræðslu í skólakerfmu almennt er mjög ábótavant. Benda má á rannsóknir Guðnýjar Guðbjörnsdóttur prófessors við Háskóla Íslands og Ingólfs Ásgeirs Jóhannessonar prófessors við Háskólanna á Akureyri í þessu sambandi.
- 34 *Jafnréttiskennsla í skólum*: Jafnréttiskennsla í skólakerfinu almennt er handahófskennd og í molum. Af þeim sökum er þetta verkefni mjög brýnt og nátengt lið 33 um kennaramenntun, en RIKK bendir á að inn í þessa umræðu og fræðslu þurfi að taka inn þá menningarbundnu þætti sem hafa áhrif á kynin, sbr. rannsókn Berglindar Rósar Magnúsdóttir MA í menntunar- og uppeldisfræði.⁸ RIKK fagnar þeim vilja sem hér kemur fram til að mennta kennara til að kenna jafnréttishugsun og lýsir jafnframt eftir samsvarandi samræmdum aðgerðum á öllum skólastigum frá grunnskóla til háskólastigs.
- 35 *Styrkir til jafnréttisfræðslu úr Þróunarsjóðum leik-, grunn- og framhaldsskóla*: Þetta verkefni þyrfti að ná til alls skólakerfisins, þ.e. ekki undanskilja háskólastigið enda er brýn þörf á markvissu jafnréttisstarfi og fræðslu þar eins og annars staðar í skólakerfinu.

---

⁸ Berglind Rós Magnúsdóttir, *Orðræður um kyngerfi, völd og virðingu í unglingsáttum*. Meistaraprófsritgerð í uppeldis- og menntunarfræði við Háskóla Íslands 2003. – Sjá einnig í *Morgunblaðinu* 29. apríl 2004.

- 36 *Jafnrétti kynjanna innan íþróttahreyfingarinnar:* RIKK fagnar því að vinna eigi að jafnréttismálum innan íþróttahreyfingarinnar og hvetur til rannsókna á þessu sviði, sem, eins og áður er getið, eru undirstaða markvissra aðgerða til úrbóta. Þá bendir RIKK á möguleikann á að skilyrða fjárveitingar til íþróttahreyfinga, þ.e. gerð sé grein fyrir því hvernig styrkir séu nýttir og hvort jafnréttis sé gætt í úthlutun til beggja kynja og allra aldurshópa.
- 37 *Konur og fjölmiðlar:* RIKK minnir á að í skýrslu nefndar um konur og fjölmiðla frá 2001 kom fram að hlutur kvenna í fjölmiðlum var mjög rýr og lagði nefndin fram tillögur til úrbóta og aðgerða. Ekki verður séð að gripið hafi verið til aðgerða á grundvelli þeirra tillagna. Rannsókn Þorgerðar Þorvaldsdóttur kynja- og sagnfræðings og RIKK á jafnréttisorðræðu í aðdraganda Alþingiskosninganna 2003 gefur vísbendingar um að hlutur kvenna í ákveðnum dægurmála- og spjallþáttum, þar sem pólitísk mál eru gjarnan til umræðu, sé mun rýrari en karla. RIKK telur því mun brýnna að ráðist sé nú þegar í markvissar aðgerðir til þess að fjölga konum í fjölmiðlum en ráðast í eina könnunina enn, þótt það sé góðra gjalda verð. Þá minnir RIKK á að ríkið á áhrifamesta fjölmiðil landsins – Ríkisútvarpið – þar sem ríkisvaldið er í góðri aðstöðu til að koma á fullkomnu jafnrétti og gæti þannig orðið öðrum fjölmiðlum fyrirmynd.

Almennt um aðgerðir á vegum menntamálaráðuneytis:

Stjórn RIKK saknar þess að sjá ekkert minnst á jafnréttismál innan lista- og menningarmála. Þar má nefna þátttöku kvenna í ráðum, nefndum og stjórnnum, fjárveitingar til sýninga og verkefna út frá jafnréttissjónarmiði, stöðu kvenna innan leikhúsanna og kvikmyndariðnaðarins, svo nokkuð sé nefnt.

K. Samgönguráðuneyti

Í síðustu framkvæmdaáætlun var gert ráð fyrir að á vegum samgönguráðuneytisins yrði ráðist í úttekt á framlagi kvenna til ferðaþjónustu. Í skýrslu félagsmálaráðherra kemur fram að ekki var unnið að þessu verkefni. RIKK lýsir yfir furðu sinni á að ekkert hafi verið gert, ekki síst í ljósi mikillar umræðu um atvinnumál á landsbyggðinni og aðgerðum til stuðnings konum sem vilja byggja upp smærri fyrirtæki/atvinnurekstur. RIKK telur brýnt að

samgönguráðuneytið vinnu að samþættingu jafnréttissjónarmiða enda hafa þau mál sem heyra undir ráðuneytið alla jafna tilheyrt körlum og eru innan kynjafræða talin afar karllæg.

L. Sjávarútvegsráðuneyti

- 38 *Úttekt á störfum kvenna í stærstu sjávarútvegsfyrirtækjum á Íslandi.*
39 *Úttekt á störfum kvenna í minni sjávarútvegsfyrirtækjum (fjölskyldufyrirtækjum) á Íslandi.*

RIKK fagnar þessum verkefnum sjávarútvegsráðuneytisins en minnir á að ráðuneytið þarf að gera verulegt átak í að fjölga konum í nefndum og ráðum.

M. Umhverfisráðuneyti

Um umhverfisráðuneytið gildir hið sama og landbúnaðar- og félagsmálaráðuneyti. Það vekur undrun að engin sértæk verkefni skuli vera á könnu ráðuneytisins – en þau er heldur ekki að finna í fyrir áætlun.

Umhverfismálin eru þó svið sem mjög hefur tengst kynjafræðirannsóknum, en konur hafa löngum verið taldar ákafari talsmenn umhverfisverndar en karlmenn.

N. Utanríkisráðuneyti

- 41 *Jafnréttisstarf fulltrúa á vegum UNIFEM í löndum þar sem alþjóðlegt uppbyggingarstarf á sér stað: RIKK er mjög fylgjandi alþjóðlegu jafnréttisstarfi af hálfu utanríkisráðuneytisins en stjórnin hnaut um orðalag markmiðslýsingar: „Að koma jafnréttissjónarmiðum inn í stjórnkerfi viðkomandi ríkja.“ Að sjálfsögðu er það markmið að innleiða jafnréttissjónarmið gott og gilt en þess verður að gæta að vinna að þessum markmiðum í nánú samstarfi við heimamenn, ekki síst kvennahreyfingar viðkomandi landa. RIKK telur að líta eigi á þetta starf sem aðstoð eða nýtingu sérfræðipækkingar við uppbyggingu stjórnkerfis. Varast ber að beita þrýstingi þegar leitast er við að samþætta norður-evrópsk sjónarmið öðrum menningarheimum. Lykilatriði í því að árangur náist er gott og náið samstarf við kvennasamtök þannig að sú hugmyndafræði sem innleiða á falli sem best að þeirri menningu sem er til staðar.*

Almennt vegna utanríkisráðuneytis: Stjórn RIKK minnir á að konur bera skarðan hlut frá borði í utanríkisþjónustinni. Aðeins ein kona er sendiherra og vill stjórn RIKK minna á að nú þegar starfa innan utanríkisþjónustunnar og víðar hjá hinu opinbera afar hæfar konur sem myndu sóma sér vel í starfi sendiherra.

Samantekt

Rannsóknastofa í kvenna- og kynjafræðum við Háskóla Íslands (RIKK) hefur aðeins haft fáeina daga til að gera athugasemdir við þá jafnréttisáætlun sem hér liggur fyrir. RIKK hefur í framansögðu dregið á nokkur af þeim atriðum sem stjórn stofunnar telur rétt að gagnrýna eða gera athugasemd við. Þó er rétt að geta þess að margt er vel vert í áætluninni. Rauður þráður í áliti okkar er krafa um auknar grunnrannsóknir á öllum sviðum jafnréttismála eins og jafnréttislög gera ráð fyrir. Þær kannanir sem til eru virðast heldur ekki nýttar eða þeim fylgt eftir sem vert væri. Annar rauður þráður eru spurningar um efndir loforða og framkvæmdir áætlana frá síðustu áætlun.

RIKK vill að lokum óska ríkisstjórninni góðs og farsæls gengis í framkvæmd jafnréttismála og lýsir sig viljuga til samstarfs um það sem við teljum betur mega fara.